

large Slavic Orthodox empire (Rome III). Signs hybrid war were certainly clear. This agreement imposing revision upwards of Moscow's presence in Ukraine, and overt pressure on the hetman's government because of its failure to recognize the legitimacy incitement and antyhetman's sentiment and support for the opposition. Finally manifestations of this policy are reflected in foreign policy, when the «Ukrainian problem» acted in the rank of a bargaining card in Moscow achieve its strategic geopolitical objectives.

Key words: hybrid warfare, politics, empire, Moscow, Cossack Ukraine.

Отримано: 11.11.2015

УДК 271.4:94(477.8)«1945/1954»

В. І. Ільницький

СПІВПРАЦЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ З УКРАЇНСЬКИМ ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945-1954)

У статті на основі невідомих та маловідомих документів і матеріалів розглянуто питання співпраці Греко-католицької церкви з українським визвольним рухом у Карпатському краї ОУН (1945-1954). З'ясовано, що боротьба радянської репресивно-каральної системи із українським визвольним рухом тісно була пов'язана з ліквідацією греко-католицької церкви, яка стояла на заваді радянській політиці краю та була складовою Руху опору. Оскільки підтримка греко-католицькою церквою українських націоналістів стала однією з найбільших проблем для радянської адміністрації. Співпраця церкви з підпіллям відбувалося на різних рівнях. Доведено, що ціла низка греко-католицьких монастирів стала місцем переховування оунівських підпільників і своєрідними базами, звідки йшло постачання відділів УПА медикаментами, одягом і продовольством тощо. Встановлено, що у монастирях упродовж тривалого часу видавалась націоналістична література, організовувалися різноманітні пропагандистські, медичні курси, облаштовувалися лікарні. В той же час священники відправляли у відділах УПА літургії, хоронили загиблих повстанців тощо. Виявлено, що переважно усі духовні питання вирішували священники тих парафій, у яких місцевостях дислокувалися структури ОУН і УПА. Крім того, у відділах УПА діяли свої капелани, які виконували усі релігійні обряди. Виявлено, що в підпіллі Карпатського краю працювали як діти священників, так і особи з відповідною духовною освітою. Радянська влада визнала православне віросповідання, але робила все для того, щоб тримати діяльність православного духовенства під жорстким державним контролем. Встановлено, що саме після церковного собору 1946 р. розпочався масштабний наступ радянської адміністрації жорсткий державний контроль над діяльністю православного духовенства, обмеження роботи служителів церкви та монастирів, конфіскація церковних земельних угідь, будівель, які передавалися під культурні, господарські чи адміністративні будівлі. Саме під тиском цього, у деяких селах греко-католицьке духовенство не тільки перейшло у православ'я, але й почало підтримувати заходи радянських органів.

Ключові слова: Греко-католицька церква, український визвольний рух, Карпатський край ОУН.

Релігія відіграла та відіграє надзвичайно важливу роль у житті суспільстві загалом й окремо взятої особистості – зокрема. Більшовики, розуміючи це, відразу ж після приходу до влади розпочали боротьбу із релігією. Цілком ліквідувати церкву радянська влада у Східній Україні не змогла. Відтак вирішила використовувати її, попередньо підпорядкувавши собі, як засіб впливу на населення. У західних областях УРСР ситуація була дещо іншою. Потужні позиції у суспільстві мала греко-католицька церква, яка протягом століть виступала рушієм національного відродження й визвольної боротьби. Саме ГКЦ стаала на заваді поширенню партійної ідеології, що не давало можливості остаточно підкорити свідомість українця. Іншими словами, церква виступила останнім bastionом в обороні національної ідентичності західноукраїнського громадянина.

Окремі аспекти питання співпраці ГКЦ із українським визвольним рухом знайшли своє висвітлення у працях І. Біласа, В. Войналовича, А. Русначенка, А. Кентія [26] тощо. Крім цього, в останній час були опубліковані нові збірники документів [29; 30]. Попри наявність значної кількості наукових праць та опублікованих збірників документів, окреме дослідження, присвячене співробітництву ГКЦ із українськими націоналістами у Карпатському краї ОУН, відсутнє.

Однією з найбільших проблем для радянської адміністрації була співпраця греко-католицької церкви з українськими націоналістами. Підтримка церквою підпілля відбувалося на різних рівнях. Ціла низка греко-католицьких монастирів стала місцем переховування оунівських підпільників і своєрідними базами, звідки йшло постачання відділів УПА медикаментами, одягом і продовольством тощо. Часто у монастирях влаштували підпільні лікарні, в яких лікували поранених підпільників [13, арк.65]. Починаючи від найвищого церковного керівництва і аж до низу, уніатське духовенство, яке «возз'єдналося» 8-10.03.1946 р. із православ'ям, особливо у сільській місцевості мало постійний зв'язок із підпіллям. У монастирях упродовж тривалого часу видавалася націоналістична література, організовувалися різноманітні пропагандистські, медичні курси. Водночас греко-католицькі священники використовували лінії зв'язку підпілля для передання інформації закордон, зокрема у Ватикан [8, арк.3-4, 26-27, 37-38, 43-44; 19, арк.7-12; 20, арк.118-119; 11, арк.375]. Звісно, представники духовенства пов'язували визвольну боротьбу українського народу за відновлення Української держави з відновленням повноцінної діяльності греко-католицької церкви [10, арк.264, 268-269]. У церквах і монастирях створювалися склади для зберігання зброї. Наприклад, у с. Ворона Отинянського р-ну священник у приміщенні церкви переховував трьох підпільників, обладнавши для них за вівтарем ліжко. Випускав і впускав підпільників у церкву сам священник через спеціально облаштовані двері у захристії. Крім цього, за вівтарем, під підлогою, він організував склад бойових припасів та оунівської літератури [14, арк.71]. Священник с. Майдан Луковецький Вишницького р-ну Василь Андрюк (1904 р.н. у

с. Кабіно Вижницького р-ну Чернівецької області) зізнався у грудні 1947 р., що встановив зв'язки з провідником Вижницького районного проводу ОУН «Яремою» і його охоронцем «Ромком». За їхнім завданням він надавав свою квартиру для зустрічей підпільників, а також постачав продукти. Дружина священника Василина була зв'язковою і розвідницею підпілля. Більше того, у процесі саідства чекісти встановили, що В. Андрюк був станичним по сс. Милеєво і Бережниця Вижницького р-ну [11, арк.119]. Таких священників, які активно співпрацювали з підпіллям, у Карпатському краї було багато [11, арк.121-122, 125-127; 10, арк.269; 23, арк.57зв.-58].

Окремі духівники використали возз'єднання для прикриття і, попри «дояльність», продовжували надавати допомогу оунівцям, у тім числі матеріальну, переховувати на своїх квартирах підпільників, зберігали у церквах зброю й бойові припаси [7, арк.229]. Така ситуація спостерігалася у всьому Карпатському краї ОУН і в подальші роки. Зокрема, 11 лютого 1949 р. о 20.00 у с. Угільня Стрийського р-ну військова група, яку очолював начальник Стрийського МВ МДБ підполковник Борисов, у приміщенні церкви, під куполом, знайшла склад. З нього вилучили: 1 автомат ІІІІІ, 1 гвинтівку, 1 пістолет, 1 гранату, 80 патронів і скриню з оунівськими документами [9, арк. 92]. Таких прикладів було чимало. Відмінною була лише кількість вилученого [11, арк.73-75].

Саме тому чекісти постійно здійснювали агентурний нагляд за греко-католицькими священниками. Наприклад, Заставнівським РВ МДБ по агентурній справі «Вороги» розроблявся Михайло Мензак (1886 р.н., ур с. Русский Банилів Вашківського р-ну Чернівецької області), який із 1932 р. був настоятелем Крещатинського монастиря. Він вів активну антирадянську агітацію стосовно створення ОУН і боротьби за самостійну Україну, опікувався особами, родичі яких були в підпіллі. Варто зазначити: його родичем був провідник Запрудського надрайонного проводу ОУН Іван Мензак-«Бакун», «Кобзар» [11, арк.130-131].

Одним із найбільш радикальних щодо радянської адміністрації уніатських священників на території Станіславської області був М.М. Шепитько, колишній настоятель монастиря ордену «редемптористів» у м. Станіслав. З 1946 р. він перебував на нелегальному становищі і переховувався до арешту в спеціально влаштованій криївці у підземеллі монастиря. У 1945-1946 рр. він переховував у монастирі націоналістів, надавав їм допомогу продуктами харчування й грошима. А у 1946 р., після репресій, перейшов на нелегальне становище [13, арк.64].

Попри усі репресивні заходи, спецоргани у будинках уніатських священників продовжували знаходити схованки націоналістів, а у деяких церквах вилучали зброю (гвинтівки, патрони). У Гошівському монастирі Станіславської області затримано 5 оунівців, які переховувалися серед монахів, вилучено значну кількість антирадянської літератури. Загалом монахи цього монастиря підтримували тісний зв'язок із підпіллям ОУН. Заарештований колишній вихованець Станіславської духовної семінарії В.І. Нечай,

який діяв пізніше в ОУН і УПА під псевдо «Еней», на допиті зазнавав: «... Користуючись булетом виховника Станіславської духовної семінарії, я прийшов до ігумена Гошівського монастиря отця Гриня і попросив надати мені схованку. Ігумен залишив мене в монастирі. Там же я мав зустріч з референтом надрайонного проводу ОУН «Беркутом» [14, арк.80]. У процесі слідства «Еней» зазначив, що спільно з підпільниками «Беркутом», «Мироничем», «Сурмачем» і «Дубенком» він неодноразово заходив у монастир під час богослужінь сповідатися і роздавати листівки. При цьому ігумен Гошівського монастиря Гринь давав їм на потреби підпілля значні суми грошей [14, арк.80]. Микола Шабан разом із монахом Гошівського монастиря і підпільниками приймав участь у будівництві трьох крийвок біля монастиря, у яких потім переховувалося декілька керівників підпілля ОУН, а також керівники нелегального уніатського єпископату Балагурак і Бахталовський [7, арк.239]. Колишня монахиня уніатського монастиря «Василіан» Андрієвська поступила за завданням ОУН на роботу учителем у с. Нижне Висоцьке Боринського району; тут вона виховувала дітей в релігійному і антирадянському дусі [10, арк.275; 11, арк.64].

На території західних областей УРСР органами державної безпеки у 1950 р. було «ізольовано» понад 100 колишніх уніатських священників і монахів, які підтримували й надавали всіляку допомогу підпільникам. При проведенні операції у будинках уніатських священників і монастирях було затримано 10 оунівців, вилучено багато антирадянської літератури, значну кількість медикаментів і хірургічних інструментів, призначених для оунівського підпілля. Греко-католицьке духовенство активно допомагало колишнім членам ОУН і у 1960-ті рр. [10, арк.274, 285; 19, арк.3-4; 21, арк.13-14]. Це стосується навіть тих духівників, які формально об'єдналися із православ'ям; вони продовжували співпрацювати з підпіллям [7, арк.228]. Священик с. Долішній Лужок Дрогобицького району С.С. Чижович (до 1939 р. був членом УНДО і ОУН) у 1944 р. встановив зв'язок із українськими націоналістами, постійно переховував їх у криївці, яка розташовувалася на його подвір'ї [7, арк.228; 11, арк.86; 13, арк.59]. Парох с. Літиня Дрогобицького району о. А. Стеців, на прохання районного проводу ОУН, відправляв похорони за вбитими націоналістами. Щоправда, він забороняв виступати з політичними промовами [30, с.311].

Доцільно зазначити, що значна частина уніатського духовенства не тільки постачала націоналістів продовольством, оджеєю, грошима, переховувала їх, але й займалася пропагуванням ідей. У підпіллі Карпатського краю працювали як діти священників, так і особи з відповідною духовною освітою. Зокрема, варто назвати наступних визначних діячів синів і дочок священників: провідника Дрогобицького окружного проводу ОУН (08.1950 – літо 1951) Ярослава Косарчина-«Байрака», референта СБ Дрогобицького окружного проводу ОУН (09.1947 – 02.1948) Зиновія Ліщинського-«Сайгора», референта пропаганди Самбірського надрайонного проводу ОУН (? – 01.1950) Зеновія Сендзика-«Шрама», референта УЧХ

Стрийського надрайонного проводу ОУН (весна 1945 – 08.1945) Ольгу Ференц-«Підгірянку» (греко-католицький священник Михайло Ференц крім дочки мав двох синів – Ярослава і Романа, які були членами ОУН), референта СБ Хирівського районного проводу ОУН (літо 1945 – 11.1945) Романа Шпиталя-«Арсена», референта пропаганди Самбірського районного проводу ОУН (? – 07.1950) Петра Кмітя-«Іванчука», провідника Журавнівського надрайонного проводу ОУН (10.1947 – 08.1948) Степана Кашця (Кашей)-«Вівчар». Окрім цього, вищу і середню духовну освіту здобули та працювали у підпіллі референт пропаганди Косівського надрайонного проводу ОУН (1945) Лука Дзеба-«Богуслав», референт пропаганди Славського районного проводу ОУН (03–04.1949) Михайло Блозовський-«Сноб'як», референт пропаганди Самбірського районного проводу ОУН (? – 07.1950) Петро Кміть-«Іванчук», провідник Дублянського районного проводу ОУН (09.1949 – 05.1952) Євген Колодій-«Ігор».

Названий вище уніатський священник Михайло Блозовський (віце-канцлер митрополита А. Шептицького) у 1945 р. залишив церковну службу і перейшов у підпілля. Тут він посідав керівне становище і координував роботу типографії по виготовленню антирадянських націоналістичних листівок [7, арк.228; 11, арк.86; 13, арк.59]. Можна виокремити ще один яскравий приклад. Священник с. Жаб'є Дзеби (1907 р.н.), який у період німецької окупації проживав у Тернопільській області, співпрацював із націоналістами, згодом переїхав у Станіславську область, де вступив в ОУН і під псевдо «Богуслав» виконував функції референта пропаганди Косівського надрайонного проводу ОУН. У 1946 р. він з'явився з повинною, жодних показів не дав, формально перейшов на православ'я, оселився у Жаб'є і до 1951 р. підтримував зв'язки з підпіллям [6, арк. 439]. Загалом роль ГКЦ у патріотичному вихованні західно-української молоді важко переоцінити. Варто зазначити, що в той же час священники відправляли у відділах УПА літургії, хоронили загиблих повстанців тощо. Потрапивши в руки енкаведистів, вони витримували жорстокі тортури, не видаючи організаційних таємниць. Переважно усі духовні питання вирішували священники тих парафій, у яких місцевостях дислокувалися структури ОУН і УПА. Крім того, у відділах УПА діяли свої капелани, які виконували усі релігійні обряди. Серед найбільш відомих капеланів у групі УПА-Захід можна назвати о. Романа, о. Андрія і о. Кадила (Василь Шевчук).

Уніатська церква у західних областях УРСР при кожній парафії мала створені різноманітні релігійні об'єднання. Члени цих гуртків надавали допомогу духовенству у здійсненні релігійних обрядів, благочинній діяльності тощо. Зазначені гуртки, які очолювали греко-католицькі священники-підпілляники, займалися збором продуктів харчування і грошових коштів на потреби українського визвольного руху. Одним із завдань цих братств була також пропаганда й поширення націоналістичних листівок. Проте після ліквідації ГКЦ ці гуртки були розпушені, деякі з них залишилися існувати нелегально, а їхні члени проводили роботу серед віруючих, спрямовану проти православ'я й радянської влади [13, арк.67–68].

Саме тому у цілій низці документів чекісти відзначали, що боротьба з українським націоналістичним підпіллям відбувала-ся паралельно з розробкою тих греко-католицьких священників, які залишилися на волі. Загалом упродовж 1944-1954 рр. органами МДБ за безпосередньою участю і проведення антирадянської націоналістичної діяльності було заарештовано й засуджено 149 священнослужителів, в основному священиків і 37 монахів [14, арк.83]. Серед заарештованих і засуджених були єпископ Станіславської єпархії Хомишин, його заступник Лятишевський, ректор Станіславської духовної семінарії Бойчук та інші духівники, слідство по справах яких велося у МДБ УРСР (м. Київ) [14, арк.83]. Лише протягом серпня 1944 – жовтня 1945 р. у Дрогобицькій області заарештували 31 священика, 8 деканів (5 було звільнено з оперативних міркувань) [22, арк.20]. Відтак у період 1950-1952 рр. УКДБ Дрогобицької області заарештовано, а потім засуджено 40 священиків уніатської церкви, які займалися активною підтримкою визвольного руху [7, арк.231-232].

На початку 1956 р. 8 уніатських священиків, які потрапили у поле зору агентури, групувалися між собою, проводили спільну антирадянську діяльність і за напрямом своєї уніатської діяльності належали до нелегального уніатського єпископату. Навіть у 1956 р. УКДБ вело розробку священиків у двох напрямках. По-перше, встановлення приналежності їх до нелегального єпископату і, по-друге, – виявлення контакту з існуючим підпіллям ОУН. Крім цього, чекістів особливо турбувало те, що окремі греко-католицькі священики займалися створенням груп із молоді, яка навчалася [7, арк.241]. Турбувало їх і те, що всі греко-католицькі духівники, будучи вороже налаштовані до радянської влади і православної церкви, проводили активну місіонерську діяльність, спрямовану проти зміцнення православ'я, легалізацію греко-католицької церкви, спираючись на окремих націоналістів. Найбільш активними були С. Яворський, М. Мулярчук, М. Шабан, Р. Левицький [7, арк.234].

У свою чергу, націоналісти допомагали греко-католицькому духовенству протистояти репресивно-каральній системі і розголошувати про злочини, здійснювані системою проти них. У своїх зізнаннях від 11 листопада 1949 р. Роман Бахталовський (1897 р.н., ур. с. Яблонів Бузалівського р-ну Тернопільської обл., з вищою богословською освітою) зазначав, що написав французькою мовою документ, який двічі намагався передати за кордон керівництву ГКЦ у Рим через канали зв'язку ОУН. У 1946 р. йому вдалося передати за кордон цей документ [4, арк.64-65; 11, арк.375]. При цьому дозвіл на співпрацю із українським визвольним рухом греко-католицькому духовенству надавався на найвищому рівні (підпільні єпископи) [14, арк.79].

Водночас націоналісти розробили чіткі вказівки, рекомендації духовенству. «... З питання церкви. Потрібно рішуче противитися русифікації церкви, значить потрібно забрати із церкви портрети Олексія. Усунути священників росіян і тих, хто буде проводити богослужіння по-московськи ... І якщо ведеться богослужіння по-

московськи, народ повинен демонстративно іти із церкви. Річ іде про активне втягнення народу в цю кампанію, особливо активно повинні діяти жінки» [3, арк.124].

Українські націоналісти ретельно фіксували усі злочини радянської влади супроти церкви. Паралельно підпільники фотографували розбиті капиці й хрести, які були встановлені у селах і на полях. Це робилося для того, щоб в подальшому показати перед цілим світом злочинність радянської влади [12, арк.264]. Водночас самі чекісти відзначали, що оунівське підпілля посилювало протидію возз'єднанню уніатського духовенства з православ'ям. У вересні 1946 р. провідником Карпатського крайового проводу ОУН Я. Мельником-«Робертом» був виданий наказ для поширення серед духовенства, яке возз'єдналося з православною церквою: «... у зв'язку із тим, що Ви добровільно приєдналися до Ініціативної групи і тим самим стали зрадником українського народу, церкви і агентом НКВС, забороняється Вам відправляти богослужіння для громадян української національності (греко-католицького обряду) і закликаємо до 28 жовтня 1946 р. виїхати разом із своєю сім'єю у райцентр. Водночас даємо Вам можливість виправдати свою провину, а саме, повернути посвідчення про приєднання до сталінської т.зв. православної церкви – богам НКВС чи членам ініціативної групи і проголосити перед своїми парафіянами під час найближчого богослужіння заяву...» [17, арк.14].

Підпілля проводило роз'яснювальну роботу, спрямовану проти возз'єднання. Так, у с. Гурьє Стріківського району націоналісти провели збори, на яких закликали дотримуватися батьківської віри і не приєднуватися до православ'я. Священику пригрозили розпробою за «дідівським способом». Деякі священники не витримували тиску із обох боків і втікали зі своїх парафій (Василь Діба – с. Дубляни, Іван Федович – с. Рада-Конци Мостиського району, Антон Ковальський – с. Хрест Нижне-Устрицького району). Це, на думку чекістів, яскраво підтверджувало активну підтримку духовенством греко-католицької церкви українського визвольного руху [31, арк.126-132].

Попри те, у деяких селах греко-католицьке духовенство не тільки перейшло у православ'я, але й почало підтримувати заходи радянських органів. Вони виступали за підписку про займ, здачу державних поставок та інші заходи й кампанії радянської влади. Навіть більше, такі особи активно вели співпрацю зі спецорганами. Зокрема, священник у с. Сторона Микола Аронець видав двох підпільників, яких було вбито та виявлено типографію Дрогобицького окружного проводу, заарештовано вісім осіб, у тому числі двох уніатських священників [8, арк.87].

Підпільники вели боротьбу проти тих священників, які не просто перейшли на православ'я, але й ставали на активну співпрацю. Чекісти констатували, що наприкінці 1946 р. почастишали випадки погроз націоналістів тим священникам, які перейшли у православ'я. Від них вимагалось відмовитися від православ'я у церкві перед віруючими під присягою. У вересні 1946 р. Карпатським крайовим провідником ОУН «Робертом» виданий наказ для поширення серед

священиків повідомлення наступного змісту: «... в зв'язку з тим, що ВИ добровільно приєдналися до «ініціативної групи» і тим самим стали зрадником українського народу, церкви і агентом НКВС, забороняємо Вам виконувати священничі функції для громадян української національності» [24, арк. 49; 18, арк.246]. Після цього підпільники попереджували священиків, які «воз'єдналися», що якщо ті не розірвуть із православ'ям, то будуть вбиті.

Підпільники активно проводили роз'яснювальну роботу, зокрема, випустили спеціальну листівку «Українці греко-католики!» [15, арк.20-20зв.]. У підпіллі ретельно стежили за тими священниками, які перейшли на православ'я, збирали інформаційні дані про те, як вони правили службу [15, арк.26-27]. Націоналісти розробили рекомендації бойкотувати всіх священиків, що перейшли на православ'я [25, арк.59-60; 16, арк.15-16].

Водночас потрібно зазначити, що після переходу духівників на православ'я підпілля оцінювало їх як потенційних агентів МДБ. Відтак вони не користувалися їхньою матеріальною підтримкою. Мали місце й такі випадки, коли унаслідок масштабних репресивно-каральних операцій священництво було злякане й побоювалося та відмовлялося допомагати підпіллю. У зв'язку із цим М. Дяченко-«Гомін» мав намір випустити спеціальні роз'яснювальні листівки до священиків. Паралельно для налагодження контакту до священиків заходили націоналісти й проводили спеціальні виховні бесіди. Так, 1949 р. у священника села Брустури Косівського р-ну Уграка підпільники були двічі. Улітку 1949 р. вони попереджали його, щоб менше пив горілку і не ходив до чужих жінок, оскільки через це населення на нього жалілося. Натомість у листопаді того ж року вони проводили бесіду націоналістичного характеру, пропонували виховувати населення в націоналістичному дусі. Крім цього, знову наголошували, щоб менше пив горілки і не вів аморальний спосіб життя [5, арк.307].

Отже, західноукраїнське суспільство загалом залишалося глибоко віруючим. Жодні заборони, погрози й терор не могли відокремити людину від релігії, церкви. Населення продовжувало у повсякденному житті дотримуватися релігійних норм. Водночас боротьбу із українським визвольним рухом тісно пов'язували з ліквідацією греко-католицької церкви, яка стояла на заваді радянзації краю та була складовою Руху опору. Саме тому найбільшою проблемою радянської влади була співпраця ГКЦ і українського визвольного руху. Радянська влада визнала православне віросповідання, але робила все для того, щоб тримати діяльність православного духовенства під жорстким державним контролем. Обмежувалася як робота служителів церкви, так і монастирів, конфісковувалися церковні земельні угіддя та будівлі, які передавалися під культурні, господарські чи адміністративні будівлі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у двох книгах / Іван Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.

2. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років : політичний дискурс / В.А. Войналович. – К. : Світогляд, 2005. – 741 с.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 2-Н, оп. 57 (1953), спр. 1, т. 1.
4. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 98 (1954), спр. 1, т. 2.
5. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 108 (1954), спр. 2, т. 1.
6. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 19 (1959), спр. 2.
7. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 12 (1960), спр. 43.
8. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 20 (1960), спр. 1.
9. ГДА СБУ, ф. 2-Н, оп. 32 (1960), спр. 11.
10. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 100.
11. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 33.
12. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 43.
13. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 55.
14. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 56.
15. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 84.
16. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 88.
17. ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 5.
18. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 105.
19. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 195.
20. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 177.
21. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 221.
22. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 489.
23. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 490.
24. ГДА СБУ, ф. 71, оп. 6, спр. 525.
25. ДАЛО, ф. 5001, оп. 6, спр. 52.
26. Кентій А.В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.) / А.В. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
27. Русначенко А.М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А.М. Русначенко. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.
28. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2006. – Т. 1. – 920 с.
29. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2006. – Т. 2. – 804 с.
30. Пилипів І. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській повстанській армії (1942–1946 рр.) / І. Пилипів, Р. Делятинський // Галичина : всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис / [гол. ред. М. Кугутяк]. – Івано-Франківськ, 2008. – № 14. – С. 303–391.
31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1641.

В. Ільницький

Роль греко-католицької церкви в українському визвольному русі Карпатського краю ОУН (1945-1954)

В статті на основі невідомих і малоизвестних документів і матеріалів розглянуті питання співпраці Греко-католицької церкви з українським визвольним русом в Карпатському краї ОУН (1945-1954). Виявлено, що боротьба радянської репресивно-каральної системи з українським визвольним русом була тісно пов'язана з ліквідацією греко-католицької церкви, яка стояла на шляху радянської пропаганди в країні і була складовою частинкою визвольного руху. Оскільки підтримка греко-католицької

церковью украинских националистов стала одной из самых больших проблем для советской администрации. Сотрудничество церкви с подпольем происходило на разных уровнях. Доказано, что целый ряд греко-католических монастырей стали местом укрытия оуновских подпольщиков и своеобразными базами, откуда шло снабжение отделов УПА медикаментами, одеждой и продовольствием и т.д. Установлено, что в монастырях на протяжении длительного времени издавалась националистическая литература, организовывались различные пропагандистские, медицинские курсы, устраивались больницы. В то же время священники отправляли в отдаленные районы УПА литургии, хоронили погибших повстанцев и тому подобное. Выявлено, что в основном все духовные вопросы решали священники тех приходов, в которых местностях дислоцировались структуры ОУН и УПА. Кроме того, в отдаленных районах УПА действовали свои капелланы, которые выполняли все религиозные обряды. Выявлено, что в подполье Карпатского края работали как дети священников, так и лица с соответствующим духовным образованием. Советская власть признала православное вероисповедание, но делала все для того, чтобы держать деятельность православного духовенства под жестким государственным контролем. Установлено, что именно после церковного собора 1946 начался масштабное наступление советской администрации жесткий государственный контроль над деятельностью православного духовенства, ограничения работы служителей церкви и монастырей, конфискация церковных земельных угодий, зданий, которые передавались под культурные, хозяйственные или административные здания. Именно под давлением этого, в некоторых деревнях греко-католическое духовенство не только перешло в православие, но и начало поддерживать мероприятия советских органов.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, Украинская освободительное движение, Карпатский край ОУН.

B. Ylnytskyu

The Role of the Greek Catholic Church in Ukrainian Liberation Movement on the Carpathian territory of the OUN in 1945-1954

In the article on the basis of the previously unknown and little-known documents and materials the question of the cooperation between the Greek Catholic Church and the Ukrainian liberation movement on the Carpathian territory of the OUN (1945-1954) is put under consideration. It is elucidated that the struggle of the Soviet repressive-punitive system against the Ukrainian liberation movement was very nearly connected with the liquidation of the Ukrainian Greek Catholic Church, which posed serious obstacle on the way of the Sovietization of the region and was a constituent part of the national resistance movement. It is ascertained that it was after the cathedral in 1946 that there began a large-scale attack of the Soviet administration on the Ukrainian Greek Catholic Church, which included tight state control over the activities of the clergy, restriction of churchmen's and monkey's work, confiscation of church land and buildings which were passed under cultural, commercial or office structures.

Because the Greek Catholic Church was an active supporter of the Ukrainian nationalists, its counteraction became a major problem for the Soviet administration. The collaboration between the church and the underground took place at various levels. It is proved that a whole network of Greek Catholic monasteries became the hiding place for the OUN un-

derground fighters and the bases from where their units latter got medical, food and clothing supplies. It is found out that in the monasteries for a long time the nationalistic literature was published, as also various propaganda actions were organized, medical care courses were offered and even hospitals were established. At the same time the priests recited liturgies in the OUN units and served at the funerals of the insurgents. It is also clarified that all religious questions were settled by those priests in whose parishes the OUN units were dislocated.

Key words: *Greek Catholic Church, the Ukrainian liberation movement, the Carpathian territory of the OUN.*

Отримано: 30.11.2015

УДК 94(477)

А. А. Криськов

КАПІТАЛІЗАЦІЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ГУБЕРНІЙ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПОРЕФОРМЕНОГО ПЕРІОДУ

Статтю присвячено розгляду капіталістичних перетворень в аграрному секторі Волинської, Київської та Подільської губерній після скасування кріпосного права у 1861 р. Приділено увагу аналізу шляхів і методів перетворення феодального за умовами створення і функціонування поміщицького господарства у господарство капіталістичного типу, підприємницькій активності дворянства.

Ключові слова: *капіталізація, Правобережна Україна, ліс, заливниця, цукор, землевлодіння, землекористування.*

Поразка у Кримській війні залишила державні фінанси у жагюгідному становищі, оскільки прямі витрати на її ведення склали 796770 тис. крб. [2, с.28] і стали причиною краху фінансової системи, встановленої реформою 1839-1843 рр.: було скасовано розмін кредитних білетів на золото і срібло; у 1854 р. було заборонено вивозити золото за кордон.

Скасування кріпосного права уявлялося урядовим колам Російської імперії як негайний перехід від примусової праці селян-кріпаків до вільнонайманої праці селян-власників на договірних засадах. Передбачалося, що викупна позика, яку надавав уряд у вигляді банківських білетів та викупних свідоцтв, та одночасне звільнення дворянських маєтків від минулих боргів допоможуть поміщикам швидко обзавестися необхідним реманентом, найняти робітників та перейти до інтенсивних методів господарювання. Негайне особисте звільнення селян мало дати поштовх швидкому аграрному та промислового розвитку країни [15, с.189]. Такою планували схему розвитку сільського господарства, яку започаткували «Положення» 19 лютого 1861 р., але її склали теоретично, без врахування тих своєрідних умов, які супроводжували перехід від феодалізму до капіталізму. Великою мірою це стосувалося губерній Правобережної України, де соціально-економічні зміни наклалися на відкрите, в зв'язку з повстанням 1863 р., протистояння між місцевими, переважно польськими, поміщиками та урядом.